

Україна вкрай зацікавлена у розвитку ефективних та добросусідських відносин з Російською Федерацією, яка залишається її важливим стратегічним партнером. Разом з тим слід зауважити, що жодне з інтеграційних об'єднань за домінуючої ролі Росії — від СНД до ЄвроАзЕС і ЄЕП — не довело своєї політичної та економічної ефективності.

Дедалі збільшуються ціннісні розходження України, яка прагне розвивати свою «європейськість», з Російською Федерацією, що намагається відновити роль впливової світової держави на засадах «енергетичної зброї», а фактично на імперських засадах (модель «ліберальної імперії»).

«Євразійська» інтеграційна модель навряд чи сприятиме розв'язанню внутрішньоукраїнських проблем, скоріш загострюватиме регіональні розбіжності та посилюватиме соціальне напруження у суспільстві. Хоча значна частина українського соціуму підтримує саме таку модель інтеграції.

На думку відомого західного мислителя Роберта Купера, одного з творців *Європейської стратегії безпеки*, найвідчутніші зміни у сучасному політичному устрої світу зумовлені остаточним зникненням держав-імперій,

які впродовж останніх трьох століть разом із національними державами визначали світовий порядок.

На місці колишніх колоній з'явилися країни «домодерного» типу, із занепалим державним устроєм, де ситуація нагадує «війну всіх проти всіх», тоді як на місці колишніх метрополій сформувалися «постмодерні» держави, що відмовилися від традиційної імперської політики, для них силові засоби вже не є домінуючими у розв'язанні питань власної безпеки. Однак зберігають значення і національні держави, які Р. Купер визначає як модерні — Китай, Індія, Пакистан та ін.

На уламках Радянської імперії Україна отримала шанс для створення власної держави. І лише від політичної волі виконавчої і законодавчої влади, суспільства в цілому, його здатності до самоорганізації і визначення стратегічного шляху до майбутнього залежить: чи буде Україна державою «домодерного» типу, чи в результаті соціально-економічних і політичних реформ перетвориться на сучасну «постмодерну» країну, органічно інтегровану у світову та європейську спільноту як її рівноправний партнер. І це значною мірою залежатиме від того, яку інтеграційну модель обере новий український Уряд.

Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО,
академік НАН України,
директор Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

Як відомо, Комісія Президії НАН України з питань подальшого підвищення ефективності діяльності нашої Академії на працювала значну кількість конструктивних рекомендацій. Одна їх група стосується внутрішнього самоврядування НАН України і повинна впроваджуватися в життя самою Академією. Друга — відносин цієї інституції з державою. Такі відносини мають загально-

державний рівень і можуть бути врегульовані шляхом прийняття: законів з окремих питань чи внесення змін і доповнень до вже чинних законів та інших нормативно-правових актів у цій галузі; спеціального, комплексного Закону України «Про Національну академію наук України».

Досі використовувався перший із зазначених шляхів. Після проголошення незалеж-

ності України були прийняті, зокрема, закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1998), «Про особливості правового режиму майнового комплексу НАН України» (2002), «Про особливості правового режиму діяльності НАН України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» (2004) та близько 200 інших нормативно-правових актів з питань науки. До них внесено велику кількість змін і доповнень. Але в цьому правовому полі НАН України загубилася. Та й загалом система законодавства про науку є значною мірою суперечливою, декларативною і такою, що не відповідає потребам практики.

На цьому тлі стосовно НАН України перспективнішим видається другий шлях удосконалення її правового статусу. До речі, закони про національні академії наук останнім часом прийняті в Угорщині, Білорусі та деяких інших країнах. А в Молдові від 2004 р. діє Кодекс про науку та інновації.

Необхідність прийняття Закону України «Про НАН України» зумовлена потребами чіткішого визначення місця і ролі Академії у розвитку вітчизняної науки, уточнення її правового статусу, впорядкування відносин з державою та суспільством. НАН України є вищою у країні й унікальною державною організацією, національним надбанням українського народу, а, отже, щодо неї необхідний спеціальний закон.

Предметом такого закону мають бути суспільні відносини, які регулюють принципово важливі стосунки Академії з державою у всьому їх комплексі. Йдеться насамперед про чітке закріплення самого поняття Академії. Згідно із Законом України «Про особливості правового режиму діяльності НАН України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» і Статутом НАН України Академія є «вищою державною науковою організацією України». Таким чином, акцент зроблено тільки на одному секторі правового статусу Академії — її прив'язці до держа-

ви (державна організація). Другий сектор — самоврядність в організації внутрішнього життя Академії — залишилася за дужками.

Сучасний правовий статус НАН України без елемента її самоврядування є неповним, однобічним. Державний і самоврядний сектори Академії — це дві сторони однієї і тієї самої медалі, тобто правового статусу НАН України.

Під цим кутом зору у пропонованому законі слід було б дати таке визначення Академії: **«Національна академія наук є вищою державною, науковою організацією України, яка діє на засадах самоврядування».**

Закон «Про Національну академію наук України» має визначити її основні завдання. Нині це зроблено недостатньо повно і конкретно як у законодавстві, так і Статуті НАН України.

Тому у пропонованому законі доцільно було б закріпити положення про те, що НАН України **бере участь у розробці та реалізації науково-технічної, економічної, екологічної, соціальної та гуманітарної політики** держави. До основних завдань Академії мають також належати: організація і здійснення фундаментальних та прикладних наукових досліджень; проведення за державним замовленням прогностичних й експертних робіт; координація фундаментальних досліджень, виконуваних академічними і неакадемічними суб'єктами науково-дослідної діяльності; запровадження ефективних форм і механізмів стимулювання інноваційних процесів (зокрема технопарків, спеціальних цільових програм тощо); підготовка наукових кадрів і фахівців з вищою освітою на основі її інтеграції з наукою; інтеграція української науки у європейський та світовий науковий простір тощо.

Ці загальнодержавні функції Академії слід було б підкріпити введенням президента НАН України до складу Кабінету Міністрів України. Варто повернути Академії право законодавчої ініціативи. У законі доцільно за-

фіксувати положення про те, що законодавчі акти, які стосуються науки, можуть прийматися тільки за погодженням з НАН України.

Наступною є проблема **правового статусу академічного майнового комплексу**. В цілому це питання більш-менш задовільно регулює Закон України «Про особливості правового режиму майнового комплексу НАН України». Цей комплекс утворюють усі матеріальні і нематеріальні активи, які враховуються на балансах НАН України й організацій, віднесених до відання Академії, та закріплених державою за нею у безстрокове користування або набутих за рахунок бюджетних коштів, коштів від фінансово-господарської діяльності чи іншим шляхом, не забороненим законом.

Більшість положень цього закону можна включити до Закону України «Про Національну академію наук України». Разом з тим слід враховувати вимоги нових Господарського і Цивільного кодексів України (набули чинності з 1 січня 2004 р.). Ідеться, зокрема, про створення підприємств із змішаною формою власності, порядок відчуження нерухомого майна Академії, розширення прав її науково-дослідних установ щодо розпорядження активами, набутими не за рахунок бюджетних коштів. Нинішній стан, коли відбувається фактичне одержавлення відповідних активів, не відповідає ринковим умовам і гальмує залучення позабюджетних коштів для розвитку науково-дослідних установ, які є головними осередками наукової діяльності Академії.

Законом слід надати Академії постійний статус неприбуткової організації. У законодавчому порядку необхідно розв'язати і низку податкових питань. Доцільно було б, зокрема, запровадити диференційовану шкалу оподаткування прибутку академічних підприємств від продажу інноваційного продукту, звільнити НАН України від в'їзного мита на закуплені обладнання і матеріали тощо.

Відповідно до Закону України «Про особливості правового режиму діяльності НАН

України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» Академія наділена повноваженнями щодо управління державним майном. Але у ст. 33 Закону України «Про власність» НАН України не визначена як орган, уповноважений управляти державним майном. Усунути цю колізію можна шляхом прийняття Закону «Про НАН України».

У такому законі доцільно також передбачити джерела і порядок фінансування Академії. Додає оптимізму заява Президента України В.А. Ющенка: «Влада розуміє, що наука є пріоритетом». Але краще, щоб принципові засади фінансового забезпечення науки були закріплені у законі. Хоч і це не є абсолютною гарантією. Адже чинним Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачені щорічні витрати на науку в розмірі 1,7% валового внутрішнього продукту, проте жодного разу такі кошти державою не виділялися.

На особливу увагу заслуговує питання державного регулювання впровадження результатів академічних наукових розробок. Нині тут панує повне юридичне безладдя. Внаслідок цього важливі для розвитку країни наукові рекомендації залишаються не затребуваними, тобто наука працює на холостих обертах.

У цьому зв'язку цікавим є досвід Молдови. Тут відповідно до Кодексу про науку та інновації за Академією наук закріплено «координуючу роль у галузі впровадження інновацій і трансферу технологій». Академія раз на чотири роки укладає з урядом Договір про партнерство. Він щороку уточнюється за конкретними параметрами. Фінансування відповідних заходів щодо впровадження інновацій і трансферу технологій здійснюється за урядовими постановами. Вважаємо, що й у нашому Законі «Про НАН України» варто закріпити відповідний механізм реалізації інновацій і трансферу технологій, підвищити роль державного замовлення на наукові розробки. Ці замовлення мають стосуватися,

насамперед, національних пріоритетів. Без цього локомотив науки у розвитку економіки так і залишиться стояти на місці.

Закон «Про НАН України» має виходити з того, що науково-дослідний інститут є основною ланкою структури Академії. Правовий статус цих інститутів теж потребує вдосконалення у рамках НАН України. Висловлювані час від часу думки про передачу академічних інститутів університетам не є конструктивними і суперечать національному досвіду організації науки.

Казахи вже спіткнулися на цій проблемі. На початку 90-х років вони ліквідували академічні науково-дослідні інститути, частково передали їх університетам. Тепер відновлюють ці установи в системі Національної академії наук.

У переважній більшості країн СНД і Східної Європи подібні експерименти не проводилися. Щодо країн Західної Європи, то й тут помітні процеси утвердження саме

академічної форми організації науки. Система науково-дослідних інститутів, зокрема, діє у складі Австрійської академії наук, Німецького Товариства Макса Планка тощо. На цьому фоні нам не слід приймати необачних рішень, щоб не наламати дров.

Нарешті, Закон «Про НАН України» має стати актом держави, спрямованим на підвищення престижу наукової діяльності і посилення соціального захисту працівників Академії. Йдеться, зокрема, про комплекс заходів, що стосуються стимулів і мотивацій, створення необхідних умов для життя і праці науковців, їх належне пенсійне забезпечення тощо.

Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України свого часу розробив Концепцію Закону України «Про НАН України». Тепер ми працюємо над проектом самого закону. Хотілося б сподіватися, що новий склад Верховної Ради з розумінням поставиться до розвитку академічної науки і прийме відповідний закон.

**П.П. ТОЛОЧКО,
академік НАН України,
директор Інституту археології НАН України**

Свій виступ я хотів би почати з констатації факту зростаючого інтересу української громади до своєї історії, зокрема до історії давньої. Здавалося б, потрібно тільки радіти з цього, але, на жаль, маємо тут більше смутку, аніж радощів. Інтерес цей виявився значною мірою деформований особливостями нашого національно-патріотичного сприйняття минулого. Багато хто чомусь вирішив, що саме минуле мусить легітимізувати нашу сьогодишню суверенність. А коли так, то воно однозначно має бути, по-перше, одвічно українським, а, по-друге, — на рівні світових стандартів.

Цю особливість нової соціальної кон'юнктури чітко вловили деякі українські белетри-

сти, зокрема і з дипломами кандидатів та докторів історичних наук. Вони, а часто-густо, це ті самі люди, які з ентузіазмом оспівували минуле життя, почали викидати на книжковий ринок праці, у яких стверджується україноцентричне розуміння історії. Україна оголошується в них родоначальницею найдавніших цивілізацій світу, а українці — у своїй сучасній етнокультурній іпостасі — мало не одвічним народом.

Причому у давній історії українським оголошується не все, що було на сучасній території України, а лише те, що було кращим. Прикладом цього є Трипільська культура, яка стала нині мало не символом України. Про менш яскраві тогочасні культурні явища,